

Жовтянська В.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ АМБІВАЛЕНТНИХ ПРОЯВІВ НАЦІОНАЛІЗМУ ТА ПАТРІОТИЗМУ

Анотація. У гуманітарній науці та побутовому мисленні поняття націоналізму, також як і патріотизму, співвідноситься з дуже різними проявами. На основі теоретичного аналізу робиться спроба показати, що ті чи інші прояви вказаних феноменів обумовлені психологічними детермінантами. Доводиться, що різні прояви націоналізму (як і патріотизму) можуть бути пояснені тим, чим є спільнота в ціннісній системі індивіда або групи індивідів, а саме: чи є вона термінальною, чи інструментальною цінністю. Критерієм розрізнення тут є різна мотивація, яка стоїть за ідеологічним вибором: у першому випадку спільнота є самостійним граничним мотивом, у другому випадку на перше місце виходить мотив самоствердження.

Ключові слова: націоналізм, патріотизм, цінність, мотив.

Постановка проблеми. В контексті соціальних і культурних перетворень, які відбуваються в Україні в пострадянську добу, поняття націоналізму набуває нових смислових конотацій. Розвивається нове розуміння ролі нації та різних аспектів її функціонування в процесі державотворення. Постійну актуальність утримують проблеми національної самосвідомості, національної та етнічної ідентичностей, міжнаціональних та міжетнічних конфліктів. Відбувається активне переосмислення власної історії, і зокрема, ролі визвольних рухів націоналістичного спрямування. Все це сприяє і зрушенням у ставленні до феномену націоналізму, і спробам більш глибокого і об'єктивного його дослідження. Водночас ця тема залишається настільки ж актуальною, наскільки і

дражливою. Навряд чи наразі можна говорити про наявність єдиного бачення сутності цього феномену. Націоналізм розглядається в контексті дуже різних, навіть амбівалентних проявів; відповідно, дуже різною може бути оцінка цього явища та його ролі в історії. З одного боку, він може визначатися як прояв альтруїстичної мотивації особистості і її відданості власній батьківщині, а з іншого боку – як підстава для дискримінації людей за національною належністю.

На перший погляд, феномен патріотизму є значно менш дражливою темою, і, на відміну від націоналізму, він не навантажений негативними конотаціями. Він не шельмувався ані за радянської доби, ані в інші історичні періоди, і це цілком зрозуміло: будь-яка держава виховує у своїх громадянах патріотизм як одну з найперших чеснот. Власне, таке виховання є передусім питанням виживання для держави, оскільки тут йдеться про мотивацію добровільного служіння вітчизні, а отже забезпечення її обороноздатності. І якраз у цьому місці закрадається підозра: чи не є патріотизм прихованою ідеологічною маніпуляцією з боку суспільних утворень для добровільного підкорення громадянина і його служіння не особистим інтересам? Тут можна пригадати Л. Альтюсера, який вважав, що завдання численних ідеологічних апаратів, якими користуються держави, – конституювати конкретних індивідуумів у суб'єктів. Це означає, що до індивідуума звертаються як до вільного суб'єкта, щоб він вільно підпорядковувався наказам, а значить, вільно обирає своє підпорядкування [1]. Та навіть якщо відкинути подібні підозри, то все ж залишається відоме визначення патріотизму як останнього прихистку негідника. І справді, чи не може бути патріотизм замісником інших чеснот, коли приналежність до певної спільноти стає головною цінністю особистості?

Усі ці запитання і ракурси розуміння вказують на складну феноменологію, пов'язану з поняттями націоналізму і патріотизму. Водночас ці запитання і ракурси вимагають також і уточнення змісту цих понять, адже різноманітність в їхніх трактуваннях і оцінці може бути, принаймні частково, пов'язана із неоднозначністю в їхніх визначеннях. Утім, навіть якщо різні за природою феномени позначаються одним терміном, то це значить, що з точки зору спостерігача вони мають спільні сутнісні риси. Отже, видається актуальним розібратись у різноманітності проявів вказаних явищ, а також з причинами такої різноманітності. Метою цієї статті є аналіз складної феноменології, пов'язаної з поняттями націоналізму і патріотизму, а також визначення її психологічного підґрунтя.

Аналіз літератури і історія питання. Проблеми націоналізму присвячено чимало робіт в гуманітарній науці. При цьому можна виділити два основних підходи до визначення цього поняття.

Перший підхід розглядає націоналізм як світогляд згідно якого нація має виступати основою для формування держави. Такий спосіб визначення представлений, наприклад, у Е. Геллнера або О. Бауера [2, 3]. Цікаво, що вказані автори розглядають націоналізм і пов'язаний з ним спосіб побудови держави як такої, що безпосередньо сполучена із нацією, надбанням сучасного світу. Так, у традиційному, аграрному суспільстві першим критерієм для особистісної та соціальної ідентичності була релігія; важливим моментом було також місце в соціальній ієрархії. Натомість культурна та етнічна ідентичності не мали такого значення. Після того, як в ході історичного розвитку труд перестає бути фізичним і стає переважно семантичним саме культурна спільність як базис розуміння інформаційних кодів виходить на перший план. Тому нація

з цього погляду – це плід індустріального суспільства, яке вимагає високої, абстрактної культури і універсалізованої (в межах цієї культури) системи комунікацій. Отже, націоналізм в межах даного підходу – це прогресивне явище, яке притаманне сучасним егалітарним суспільствам. Нація тут розуміється передусім через контекст культурної спільності, а не спільності етнічного походження. Геллнер відмічає, що націоналізм у вузькому розумінні – як явище, навантажене негативними конотаціями – це частковий випадок розвитку націоналізму взагалі, що проявляється не певних перехідних етапах побудови національних держав.

Другий підхід до розуміння націоналізму представлений в роботах, наприклад, таких класиків, як М. Хрох або Г. Кон [4, 5]. Тут він визначається як світогляд, в межах якого серед усіх цінностей найвищий пріоритет надається цінності нації. Водночас, подекуди автори, що декларували саме таке визначення націоналізму, при безпосередньому аналізі цього явища розглядали його передусім як принцип побудови державності на основі нації, тобто працювали в рамках першого підходу. Так, Кон розглядав націоналізм як здобуток Нового часу, який прийшов на зміну імперським універсаліям минулого. При цьому, на думку цього автора, націоналізм розвивався двома шляхами. У першому випадку це був спосіб побудови державності, що прийшов на зміну монархічному ладу і був орієнтований на раціональні цілі – суспільний благоустрій і свободу особистості. Прикладами такого шляху розвитку є Велика Британія або Сполучені Штати. Натомість у Германії, Італії, Іспанії або Росії націоналізм був спрямований не на конкретні цілі, пов'язані з суспільно-політичним життям, а на розвиток месіанських ідей і пошуки сакральних смислів та національної душі. При цьому, на думку Кона, тут

націоналізм носив значною мірою компенсаторний характер як протипага негараздам, що мали місце в соціальному і політичному житті деяких народів.

Таким чином, націоналізм, за Коном, має два способи власного прояву в соціальному житті. Така схема аналізу націоналізму приймається і в сучасних роботах [6].

Вказані підходи до розуміння сутності націоналізму домінують у різних гуманітарних науках, передусім – у соціології та історії. Психологія в цьому плані стоїть дещо осторонь, презентуючи своє бачення, точніше – свої бачення, щодо цього явища. В сучасних вітчизняних та російських підходах психологічних підходах фігурують доволі різноманітні уявлення про те, що таке націоналізм, причому така різноманітність може бути представлена навіть в одній і тій самій роботі. Наприклад, з одного боку, націоналізм розглядається через сукупність викривлених і спрощених ідей про представників своєї та іншої нації, через негативне ставлення до представників інших соціально етнічних спільностей, а разом з тим вказується, що він може проявлятися не лише у формі, що пов'язана з шовінізмом і фашизмом, а й у формі беззавітного патріотизму і жертвовності в ім'я нації [7]. Очевидно, що тут одночасно представлені різні імпліцитні уявлення про, що таке націоналізм. Аналогічно, в іншій роботі, націоналізм спочатку визначається як явище, що «засноване на ідеях національної виключності, обособленості і зневаги до інших народів» [8, с. 141-142], а буквально в наступному реченні вказується, що він «виступає як деяка політична платформа, яка консолідує той або інший етнос у націю, що прагне незалежності», і лише подекуди може перероджуватися в «агресивно-шовіністичну форму» [там само]. В сучасних західних дослідженнях націоналізму превалюючим напрямком є аналіз його зв'язку з патріотизмом, причому обидва явища

розглядаються здебільшого через визначення атитюдів до власної або чужої спільноти (тобто інгруп і аутгруп) [9]. Найчастіше (хоча й необов'язково) націоналізм пов'язується з настановами домінування власної спільноти над іншими і неприязню до аутгруп. Натомість патріотизм пов'язується з позитивними настановами до власної спільноти вплоть до готовності на жертвну поведінку заради неї. Утім іноді, навпаки, під націоналізмом розуміються позитивні атитюди по відношенню до власної спільноти, або він розглядається як складне явище, що включає увесь комплекс настанов і до інгрупи, і до аутгруп.

Стосовно психологічних механізмів, які визначають ті чи інші формопрояви націоналізму наразі також існують різні думки [там само]. Деякі дослідники вважають, що позитивні атитюди до власної групи і негативні атитюди до інших груп можна вважати розвитком одного й того самого феномена; інші вважають, що це є взаємно незалежні шкали. Остання думка частіше підтверджується емпіричними дослідженнями.

Отже, в гуманітарному дискурсі з поняттям «націоналізм» асоціюється дуже складний і різнобарвний комплекс явищ. У соціологічній та історичній науці превалюють два підходи до розуміння сутності цього поняття. У першому випадку – це принцип політичного бачення, згідно якого нація виступає центральним базисом державотворення; у другому випадку – це система цінностей, в якій найвищий пріоритет надається цінності нації. При цьому передбачається, що націоналізм може мати і конструктивні форми, які забезпечують як незалежність держав, так і свободи громадянина, так і форми вироджені або деструктивні, пов'язані з недемократичними політичними устроями, а також компенсаторними стратегіями політичного мислення. У

психологічній науці проблема націоналізму розглядається в першу чергу в контексті вивчення ставлення індивідів до ін- та аутгруп. При цьому значення поняття коливається від просоціальних до шовіністичних настанов і настроїв.

Тобто і в соціолого-історичному, і в психологічному дискурсі поняття націоналізму фігурує у своєрідних змістових дихотоміях. Перша дихотомія може бути позначена «нація як базис державотворення – нація як найвища цінність», а друга – «позитивне ставлення до інгрупи – негативне ставлення до аутгруп». Неважко помітити, що ці дихотомії не тотожні за змістом, хоча між ними можна провести паралелі. Вони з різних боків окреслюють конструктивні та деструктивні прояви націоналізму. Так, якщо нація розглядається не просто як цінність, а як найвища цінність, то це завжди буде потенційною загрозою, наприклад, для ліберальних і гуманістичних цінностей, а саме як тільки реальні або уявні «інтереси нації» будуть суперечити інтересам окремої особистості. І недарма соціологи і історики розводять продуктивну форму націоналізму, яка фактично обслуговує інтереси особистості за допомогою національної держави, і непродуктивну форму націоналізму, яка виконує компенсаторні функції, і більше пристосована для тоталітарних, а не ліберальних форм правління. Водночас перша дихотомія апелює до політичних переконань особистості, а друга – до її соціальних атитюдів. Надалі ми спробуємо розглянути психологічні детермінанти, які зумовлюють різні формопрояви націоналізму, причому і в тому ракурсі, як їх описують соціологи та історики, і в тому ракурсі, як їх описують психологи.

Щодо терміну «патріотизм» у тому значенні, як воно розглядається деякими психологами, а саме – як позитивні атитюди стосовно власної нації, то навряд чи

таке його вживання є коректним. Патріотизм традиційно визначається як «сукупність морально-етичної та емоційної прив'язаності до батьківщини» [10], а не до нації, і хоча ці речі постають у тісному зв'язку, все ж не співпадають. Тому характер проявів патріотизму та їхнє психологічне підґрунтя слід виділяти в окрему проблему для аналізу. Втім, як ми зможемо побачити далі, особливості проявів патріотизму і націоналізму, а також психологічні детермінанти, які їх обумовлюють, багато в чому аналогічні, і їх доцільно розглядати паралельно.

Теоретичний аналіз. Для істориків націоналізм як основа формування держав сучасного типу є відносно молодим феноменом у розвитку суспільства. Однак, якщо розглядати це явище ширше, як це роблять психологи, в контексті формування прив'язаностей до інгрупи, то можна виявити, що це вкрай стародавнє явище, не менш стародавнє, ніж само людство. Виражена лояльність індивіда до власної спільноти є первинною умовою виживання цієї спільноти. Фактично, це найперша і найпростіша ідеологія, до якої втім подекуди вироджуються ідеологічні надбудови сучасності. Це та точка, де біологічна еволюція стикається з еволюцією соціальною.

Це неодмінний атрибут будь-якої первісної культури, яка завжди чітко формула позитивний образ власного племені або роду. Із цим пов'язаний символічний арсенал, який задавав родоплеменну ідентичність кожної особи, і традиційний набір міфів, який виводив генеалогію членів від єдиного (зазвичай божественного) прашура, а також містив героїчний епос, засвідчуючи славетну історію спільноти. Приналежність до племені, таким чином, автоматично створювала позитивне навантаження особистісної ідентичності за принципом «свої – хороші». Власне і усвідомлення себе формувалося крізь призму

такої ідентичності – як одного з спільноти, що становить тут граничну цінність.

Ця ідеологія підкорювала інтереси індивіда інтересам племені, і в цьому плані вона може розглядатись як альтруїстична мораль, первинна етика, яка виділяє цінності поза безпосередніми потребами індивіда. Водночас поняття Іншого тут ще не з'являється у всій повноті: Інший – це інший з племені, подібний мені, адже і «Я» ще не існує як унікальна індивідуальність, а визначається передусім приналежністю до племені, до спільноти. Інший як Інакший, тобто такий, що не належить племені, ще не є цінністю. Навпаки, він латентно протиставлений позитивному полюсу «свої» і є потенційним ворогом і злом. Така первісна ідеологія, яка ще дуже близька до відомої «готтентотської моралі», є одночасно і егоїзмом, і альтруїзмом, і в ній закладені паростки і продуктивних, і непродуктивних проявів націоналізму.

Думаю, з психологічного погляду амбівалентність проявів націоналізму та патріотизму може бути пояснена передусім базовою мотивацією, яка за ними стоїть, і яка може бути доволі різною.

Перший випадок – коли націоналізм (або патріотизм) обумовлений безпосередньою любов'ю до своєї спільноти. В цьому випадку остання виступає для індивіда безпосередньою цінністю. Тут можна пригадати слова одного політичного діяча – лідера ультраправої партії, який вільно перефразувавши Сартра дав таке визначення: «Націоналізм – це любов». У такому вигляді націоналізм (любов до своєї нації), як і патріотизм (любов до своєї батьківщини) виступають проявом альтруїстичної мотивації, коли деякий предмет (нація чи батьківщина) стає для людини самоцінністю, тобто граничною цінністю, незвідимою до інших. Такі цінності виходять за межі

первинних потреб, задаючи смисложиттєві орієнтири індивіда. Тут відбувається вихід у екзистенційну площину, тому пригадування Сартра і справді може бути доречним.

Повернімось до формули «свої – хороші», яка ніби також є вираженням любові до «своїх» – «своїх» за країною, нацією чи іншою спільнотою. Ніби те саме, але тут вже про абсолютно альтруїстичну мотивацію говорити не випадає. Це просто розширення егоцентричної позиції до масштабів певної групи. Фактично це формула «ми – хороші», тобто утвердження позитивної оцінки для себе та інших, що належать до спільноти. З одного боку, це справді вихід за межі первинних потреб, коли цінним стає щось більше, ніж власна особа, і тут є потенціал для розвитку альтруїстичної мотивації. Але з іншого боку, це, водночас, і ствердження власного Его, яке є частиною цього «ми». І якщо ця друга складова, тобто самоствердження в межах спільноти, починає переважати, то патріотизм справді стає «прихистком негідників», а націоналізм приймає потворні форми.

Річ у тім, що таке самоствердження в межах спільноти нівелює необхідність наявності в індивіда власних досягнень. Якщо приналежність до соціальної групи вже сама по собі розглядається як чеснота, то відсутність інших чеснот може починати компенсуватись за її рахунок. Тому такий вид націоналізма (чи патріотизма) більш імовірний для людей з комплексом неповноцінності, які при цьому не зосереджені на власному розвитку, а більш зорієнтовані на самоствердження за рахунок інших. Причому щодо цих інших в даному випадку ведеться подвійний рахунок. З одного боку – це самоствердження за рахунок спільноти, приналежністю до якої можна пишатися (зазвичай вже за правом народження, тобто не прикладаючи для цього особистих зусиль). З другого боку – це самоствердження за

рахунок людей, які не потрапляють до когорти «своїх – хороших» і по відношенню до яких і здійснюється підняття власного статусу. Адже самоствердження за формулою «свої – хороші» завжди латентно або явно передбачає наявність «чужих – поганих». Якщо самоствердження відбувається за рахунок приналежності до певної нації, то націоналізм тут постає вже не як любов, а як шовінізм або расизм. Причому спільнота, за рахунок приналежності до якої здійснюється самоствердження, тепер не є граничною цінністю. Вона тут грає роль засобу підняття самооцінки, і якщо і має цінність, то інструментальну.

Слід зазначити, що самоствердження за рахунок спільноти не обов'язково відбувається лише в тому випадку, коли ця спільнота представляє собою країну чи націю. Це може бути будь-яка соціальна група, приналежність до якої на думку індивіда приписує йому певну позитивну оцінку. Наприклад, це може бути приналежність до дворян, гетеросексуалів і т.ін.

Таким чином, різні прояви націоналізму (як і патріотизму) можуть бути пояснені тим, чим є спільнота в ціннісній системі індивіда (або групи індивідів). Йдеться про те, чи є вона самостійною (термінальною) цінністю, чи є вона цінністю інструментальною, яка виступає вже не тільки і не стільки власне цінністю, скільки засобом. Критерієм розрізнення тут є різна мотивація, яка стоїть за ідеологічним вибором: у першому випадку спільнота є самостійним граничним мотивом, у другому випадку на перше місце виходить мотив самоствердження, який іманентно передбачає ситуацію порівняння і виступає першопричиною ксенофобських і шовіністичних проявів. Ця ж компенсаторна стратегія, пов'язана із самоствердженням, пояснює і випадки, коли «цінність» нації набуває гіпертрофованого значення, затуляючи

собою інші цінності. Це відбувається в ситуації, коли індивід не бачить інших смислових векторів власного розвитку, і причетність до спільноти залишається єдиним шляхом його самоствердження і самореалізації. Навпаки, якщо спільнота виступає безпосередньою самостійною цінністю, то це буде підставою для просоціальної і жертовної поведінки на її користь, і, звісно, проявлятиметься у позитивних атитюдах щодо цієї спільноти. В плані політичних переконань цінність нації цілком природно означає її значущість в процесах державотворення.

Висновки.

1. У сучасних гуманітарних дослідженнях термін «націоналізм» пов'язується із дуже різними феноменами. Ця різноманітність феноменів у соціолого-історичному дискурсі може бути представлена дихотомією «нація як базис державотворення – нація як найвища цінність», а в психологічному дискурсі дихотомією «позитивні атитюди до інгрупи – негативні атитюди до аутгрупи».
2. У психологічних дослідженнях термін «патріотизм» подекуди ототожнюється з просоціальним проявом націоналізму, але це поняття слід розглядати окремо через нетотожність концептів «нація» та «батьківщина». Втім, особливості проявів патріотизму і націоналізму, а також психологічні детермінанти, які їх обумовлюють, багато в чому аналогічні.
3. Різні прояви націоналізму (як і патріотизму) можуть бути пояснені тим, чим є спільнота в ціннісній системі індивіда (або групи індивідів), а саме: чи є вона термінальною, чи інструментальною цінністю. Критерієм розрізнення тут є різна мотивація, яка стоїть за ідеологічним вибором.

Література

1. Альтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства // Неприкосновенный запас. – 2011. – № 3(77). – С. 14-58.
2. Геллнер Э. Пришествие национализма. Мифы нации и класса // Нации и национализм. – М.: Практикс, 2002. – С. 146-200.
3. Бауэр О. Национальный вопрос и социал-демократия // Нации и национализм. – М.: Практикс, 2002. – С. 52-121.
4. Хрох М. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации: процесс строительства наций в Европе // Нации и национализм. – М.: Практикс, 2002. – С. 121-145.
5. Кон Г. Национализм: его смысл и история // Проблемы Восточной Европы. – 1994. – № 41-42. – С. 88-169.
6. Лурье С.В. Национализм, этничность, культура // Общественные науки и современность. – 1999. - № 4. – С. 101-111.
7. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія. – К.: Каравела, 2011, - 264 с.
8. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология: Учебное пособие. – СПб: Питер, 2011. – 335 с.
9. Хухлаев О.Е. Психология национализма в зарубежных исследованиях // Социальная психология и общество. – 2012. – №4. – С. 15-27.
10. Патріотизм // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

References

1. Al'tyusser L. Ideologiya i ideologicheskiye apparaty gosudarstva // Neprikosnovenny zapas. – 2011. – № 3(77). – S. 14-58.
2. Gellner E. Prishestviye natsionalizma. Mify natsii i klassa // Natsii i natsionalizm. – M.: Praksis, 2002. – S. 146-200.
3. Bauer O. Natsional'nyy vopros i sotsial-demokratiya // Natsii i natsionalizm. – M.: Praksis, 2002. – S. 52-121.
4. Khrokh M. Ot natsional'nykh dvizheniy k polnost'yu sformirovavsheysya natsii: protsess stroitel'stva natsiy v Yevrope // Natsii i natsionalizm. – M.: Praksis, 2002. – S. 121-145.
5. Kon G. Natsionalizm: yego smysl i istoriya // Problemy Vostochnoy Yevropy. – 1994. – № 41-42. – S. 88-169.
6. Lur'ye S.V. Natsionalizm, etnichnost', kul'tura // Obshchestvennyye nauki i sovremennost'. – 1999. – № 4. – S. 101-111.
7. Savits'ka O.V., Spivak L.M. Yetnopsikhologiya. – K.: Karavela, 2011, - 264 s.
8. Pochebut L.G. Kross-kul'turnaya i etnicheskaya psikhologiya: Uchebnoye posobiye. – SPb: Piter, 2011. – 335 s.
9. Khukhlayev O.Ye. Psikhologiya natsionalizma v zarubezhnykh issledovaniyakh // Sotsial'naya psikhologiya i obshchestvo. – 2012. – №4. – S. 15-27.
10. Patriotizm // Vikipediya [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%BC>

Жовтянська В.В.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ
АМБИВАЛЕНТНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ
НАЦИОНАЛИЗМА И ПАТРИОТИЗМА**

Аннотация В гуманитарной науке и обыденном мышлении понятие национализма, также как и патриотизма, соотносится с очень разными проявлениями. На основе теоретического анализа делается попытка показать, что те или иные проявления указанных феноменов обусловлены психологическими детерминантами. Доказывается, что разные проявления национализма (как и патриотизма) могут быть объяснены тем, чем является сообщество в ценностной системе индивида или группы индивидов, а именно: является оно терминальной или инструментальной ценностью. Критерием различения тут выступает разная мотивация, которая стоит за идеологическим выбором: в первом случае сообщество является самостоятельным предельным мотивом, во втором случае на первое место выходит мотив самоутверждения.

Ключевые слова: национализм, патриотизм, ценность, мотив.

Zhovtyansky V.V.

**PSYCHOLOGICAL DETERMINATE OF
AMBIVALENT DISPLAYS OF NATIONALISM AND
PATRIOTISM**

Annotation. The concept of nationalism, as well as patriotism, in humanities and everyday thinking is associated with very different manifestations. It is made an attempt to show on the basis of theoretical analysis that certain manifestations of these phenomena are caused by psychological determinants. It is proved that the different manifestations of nationalism (as well as patriotism) can be explained by what is a community in the value

system of the individual or group of individuals, namely, it is a terminal or instrumental value. The criterion of distinction here appears different motivation, which causes an ideological choice: in the first case the community is a substantive motive, in the second case on the first place there is a motive of self-affirmation.

Key words: nationalism, patriotism, value, motive.